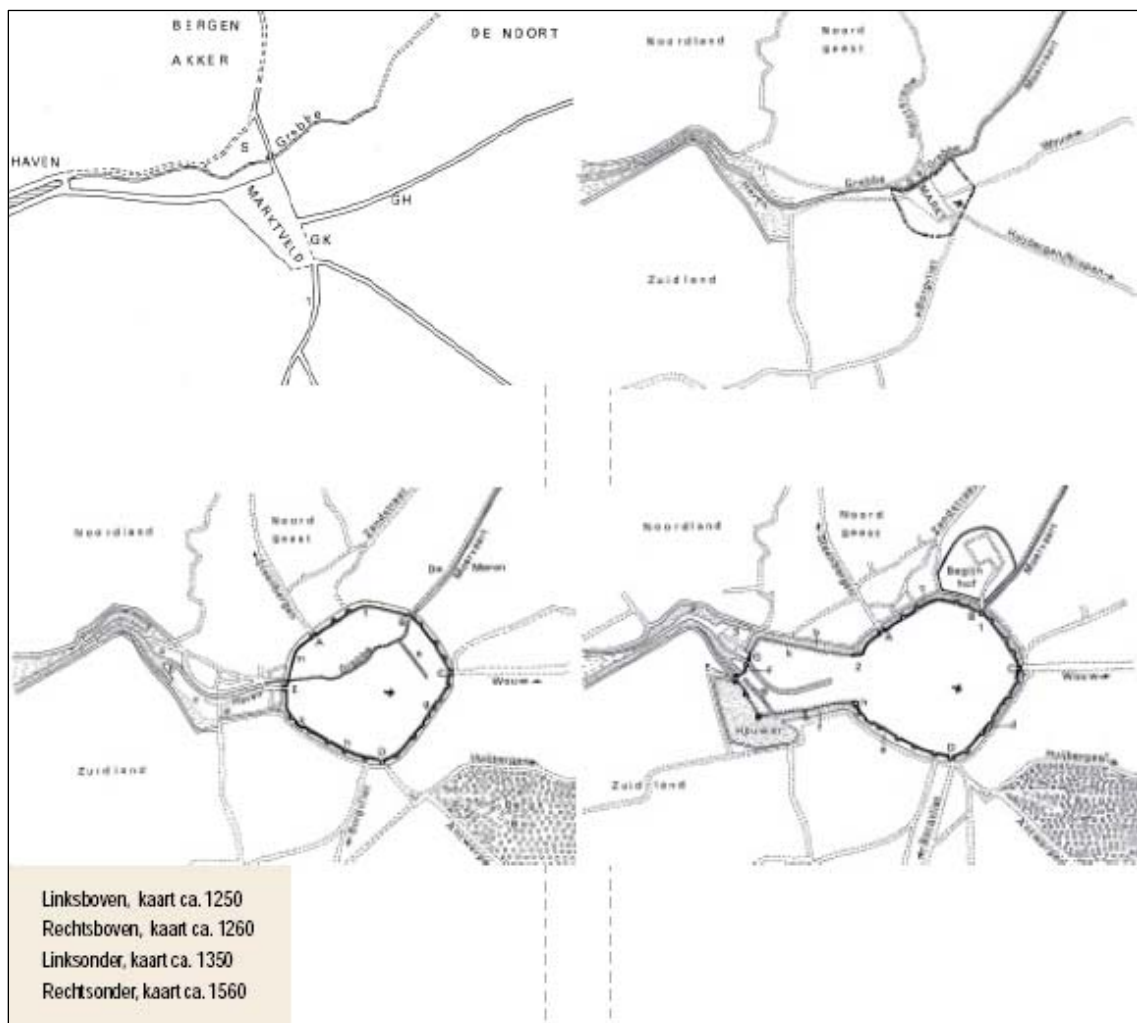

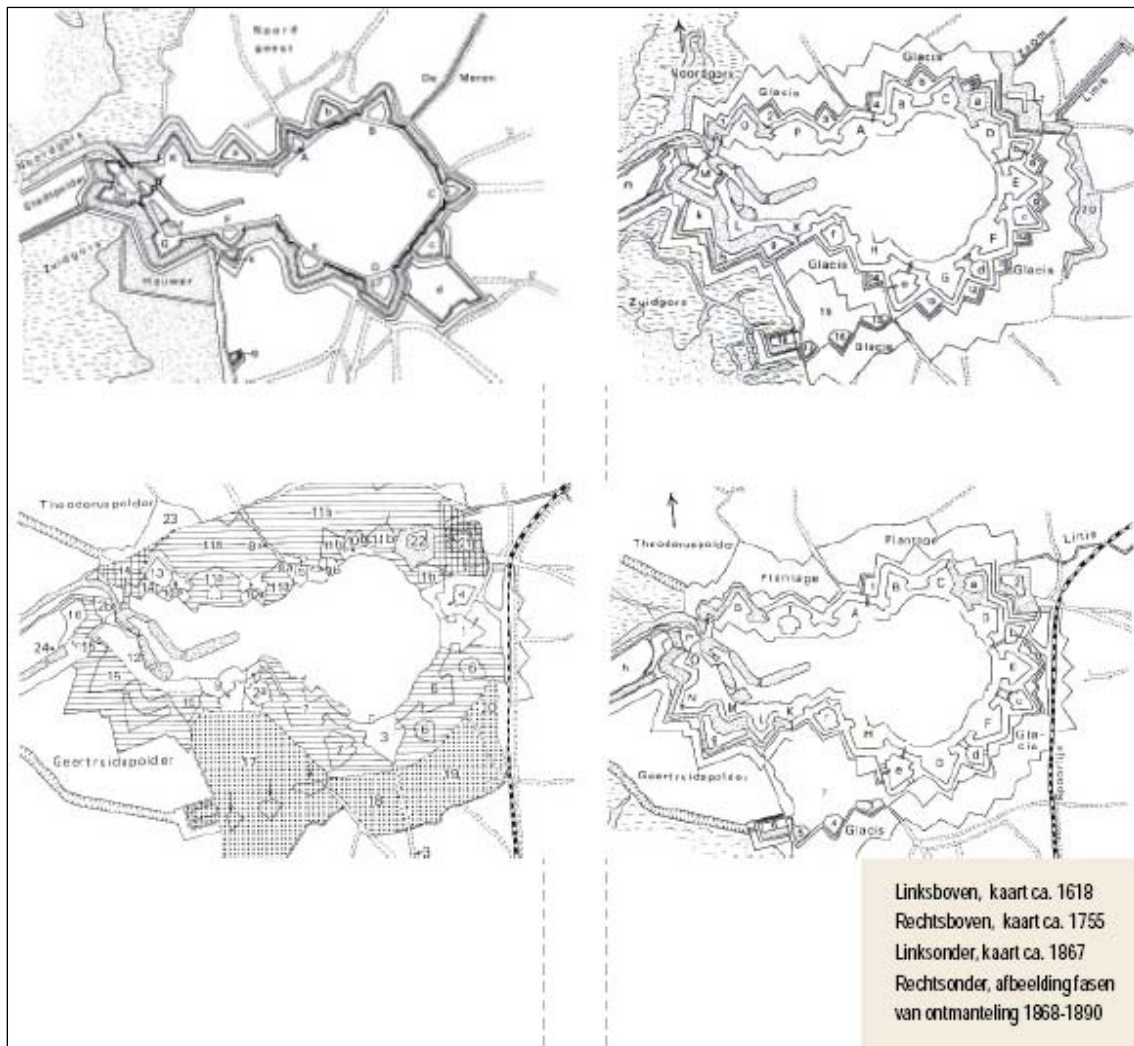
Ontstaansgeschiedenis

Nabij de scheiding van hoog en laag land ontstond omstreeks 1100 de nederzetting Bergen op Zoom. Tot 1213 behoorde Bergen op Zoom tot de "Vrije steden" die gesticht waren door de heer van Breda. In 1287 werd het Land van Bergen op Zoom een afzonderlijke heerlijkheid, waarvan de stad de hoofdplaats en het bestuurlijk centrum werd. In de veertiende eeuw verkreeg Bergen op Zoom door de jaarmarkten een internationale betekenis en groeide de welvaart geleidelijk. De Grote Markt en de toeleidende straten vormden het handelscentrum met een min of meer rechthoekig stratenpatroon. Recent archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de oudste omwalling uit de periode 1250-1300 dateert. In de ommuring diende de Steenbergsepoort, de Bospoort, de Wouwsepoort en de Gevangenpoort als stadsentrees. Het oostelijk stadsgedeelte bood plaats aan de lakenwevers en lakenbewerkers. In de buurt van de stadsmuur verrezen kloosters. In de eerste helft van de vijftiende eeuw richtte de heer van Bergen op Zoom het Markiezenhof op. Tegenover het Hof werd het Beursplein aangelegd. Door de expansie van Antwerpen verminderde het belang van de jaarmarkten en kwam er een eind aan de bloei van de stad. Door de oorlogen met Frankrijk en Gelderland moest het Havenkwartier binnen de omwalling getrokken worden. Het kwartier ten noorden van de haven bood plaats aan nijverheid, zoals potbakkerijen. In de loop van de zestiende eeuw verviel de stad in een economische achteruitgang waardoor de complete inwendige stad aangetast werd.

De Tachtigjarige Oorlog verergerde de economische achteruitgang. In 1622 werd de vestiging omgevormd volgens het Oud Nederlandse stelsel. Aan de westzijde van de stad werd een waterpoort gebouwd. Omstreeks 1628 werd de linie van Bergen op Zoom naar Steenbergsepoort aangelegd.

gelegd. De periode tussen 1588-1640 werd gekenmerkt door herstel en vernieuwing van de bebouwing. Omstreeks 1700 krijgt de paradeplaats in de stad zijn functie. De vestingfunctie van Bergen op Zoom werd versterkt door de aanleg van een geheel nieuw verdedigingsstelsel. In 1747 veroverden Franse troepen de vesting Bergen op Zoom. Hierbij werd het zuidoostelijke deel van de stad, waaronder de Gertrudiskerk, verwoest. Bij de wederopbouw kreeg dit gedeelte een regelmatig verkaveld bebouwingspatroon. In de periode daarna werden militaire gebouwen, zoals de Blokstallen, het Groot Arsenaal, het Gouvernementshuis, het Provoosthuis en het Klein Arsenaal gebouwd. In 1829 wordt de H. Maagdkerk en in 1838 het Spuihuis opgericht. Omstreeks 1850 was er sprake van de eerste aanzet tot industrialisatie. De financieel minder bedeelden concentreerden zich in deze periode in het dichtst bebouwde stadsdeel tussen de Noordwal, de Hofstraat en de Klaverstraat, "de Vijfde wijk". In 1869 wordt er volgens een plan van Van Gendt begonnen aan de slechting van de wallen. Op de te slechten vestingwerken werd een concentrisch stratennet in de vorm van singels geprojecteerd. De radialen verbonden het bestaande stratennet met de singels. De ontmanteling van het Noordfrontier werd in 1886 voltooid. Slechts het Ravelijn op den Zoom werd gespaard, mede omdat de omringende gracht van belang was voor de watervoorziening van de stad. Op de noordelijke vestinggronden werd een artilleriekazerne gevestigd. Aan de zuidkant van de stad werd een militair oefenterrein gesitueerd. De overige vestinggronden boden plaats aan twee parochiekerken en een ziekenhuis. Langs de Lindebaan verrees de ijzergieterij van Asselbergs.

Aan het eind van de negentiende eeuw ontstonden de eerste woningbouwverenigingen. Tijdens de oorlog in 1940 sloegen twee raketten in en verwoestten de Stationsstraat en de hoek Wasenaarstraat/Burgemeester Van Hasseltstraat. In de oorlogsjaren leed de stad betrekkelijk weinig schade. Bij de terug trekking van de Duitse troepen werden de kerktorens opgeblazen en

vernield. Wel ontstond er een woningtekort waardoor er woningen gebouwd moesten worden. De uitbreiding werd ten oosten van de spoorlijn gezocht. Tevens vonden er bescheiden uitbreidingen plaats op 't Fort en langs De Zeekant. Veel mensen verlieten hun huis in de oude binnenstad en kozen voor een woning in een nieuwbouwwijk. Ten zuiden van de Moerstraatsebaan/Zandstraat verrees een woonbuurt. In het gebied De Lage Meren werd een industrieterrein gerealiseerd en op het voormalig landgoed Rozenoord kwam een sportpark tot stand. In 1951 werd een deel van de binnenhaven gedempt. De grenscorrectie van 1962 maakte de aanleg van de Theodorushaven op het voormalige Halsters grondgebied mogelijk. In 1964 begon tevens de demping van de voormalige buitenhaven waardoor de havenwijk met een economische verlies te kampen kreeg. De nieuwe haven sloot vanaf 1975 aan op het nieuw kanaal. Nabij de Theodorushaven ontwikkelde zich een nieuw industriegebied. Nieuwe woonbuurten zoals Fort/Zeekant, Gageldonk-West, Warande-West, Moerstraatsebaan en de Guido Gezellelaan werden in versneld tempo afgebouwd.

Het gebruik van beton leidde, met name ten oosten van de spoorlijn, tot hoogbouw. In 1960 werd het reconstructieplan "Plan de Ranitz" vastgesteld. Een vlotte bereikbaarheid voor het gemotoriseerd verkeer genoot in dit plan de prioriteit. Van de voorgestelde ingrepen kwam alleen de Westersingel tot stand. Hiervoor werd de omgeving van de Gevangenpoort gesloopt en de evenementenzaal "de Stoelemat" en een groot aantal woningen gerealiseerd. Het gebouw Thalia op de Parade werd vervangen door een tijdelijk winkelgebouw en op het St. Josephplein verrees het kantorengedebouw "Lucerna". Bij de sloop van de ijzergieterij aan de Lindebaan en de voormalige Wilhelminakazerne kwam ruimte vrij voor woningbouw. Langs de in 1975 geopende Schelde-Rijnverbinding werden dammen aangelegd waardoor het voormalig waterrijke gebied veranderde in stilstaand water waarvan een deel bestemd werd voor recreatiedoeleinden. Het overige deel, de Bergse Plaat kreeg een woonbestemming. Noordgeest en het kerkdorp Nieuw-Borgvliet zijn door de optredende verstedelijking nauwelijks meer herkenbaar. Een in 1990-1991 voltooid randwegenstelsel maakt de nieuwe grens tussen stad en land tastbaar.

Hoofdkenmerken ruimtelijke structuur en bebouwing

Middeleeuwse kern

Centrumgebied

De middeleeuwse kern is grofweg cirkelvormig en was vroeger ommuurd. De structuur van de middeleeuwse kern wordt gekenmerkt door radiale straten vanaf de vroegere stadspoorten naar de centraal gelegen Grote Markt. Hiervan is de Gevangenpoort aan het einde van de Lievevrouwestraat als enige bewaard gebleven. Deze lange, radiale straten hebben elk een besloten beeld dat ontstaat door het licht gebogen verloop en de geaccidenteerdheid van de straten. Doordat deze radiale straten de hoofdstructuur vormen van de kern liggen hierlangs van oudsher de meer voornamelijk gebouwen en de meeste commerciële en openbare functies. Hierdoor vormen de radialen tezamen het huidige centrumgebied. Het betreft (naast de Lievevrouwestraat) de Steenbergsestraat, de Wouwsestraat, de Kerkstaat/Huijbergsestraat, de Hoogstraat, de Bosstraat en de Potterstraat. De bebouwing langs de radialen is kleinschalig, maar heeft een grote diversiteit in maten en verschijningsvormen. Veelal wordt er boven de winkels en andere functies gewoond. Grootschalige historische gebouwen vormen accenten; karakteristiek zijn het Markiezenhof, de St. Gertrudiskerk, Stadsschouwburg De Maagd, het Stadhuis aan de Grote Markt en het Gouvernement).

Woongebied

Tussen de radialen liggen kortere, rechttere en minder voornamelijk straten. De bebouwing aan deze straten is kleinschaliger dan langs de radialen, maar kent eveneens een grote diversiteit in maten en verschijningsvormen. Hier staan veelal grondgebonden woningen en er is een geringere mate van functiemenging.

Middeleeuws Havenkwartier

Het middeleeuws Havenkwartier is langgerekt, doordat het zich heeft ontwikkeld langs de Oude Haven. Het Havenkwartier kent zeer grote verschillen: de grootschalige openbare ruimte van de Oude Haven met ook relatief hoge bebouwing en de kleinschalige straten en stegen ter weerszijden met lagere bebouwing. De bebouwing wordt ook hier gekenmerkt door kleinschaligheid met een grote diversiteit in maten en verschijningsvormen. Van oudsher is er sprake van functiemenging van wonen en veel bedrijvigheid, waardoor het Havenkwartier een soberder uitstraling heeft dan de middeleeuwse kern. Langzamerhand zijn bijna alle bedrijfsfuncties uit het ge-

bied verdwenen. Karakteristieke historische gebouwen zijn, onder andere het Spuihuis op de kop van De Kaai en de Watermolen.

Negentiende eeuwse schil

Na het slechten van de vestingwerken zijn de vrijgekomen gronden deels gebruikt voor nieuwe woningen rond de middeleeuwse kern en deels voor militaire doeleinden en industrie met name rondom het Havenkwartier. Het negentiende eeuwse gebied vormt zo als het ware een schil rondom het middeleeuwse gebied.

Singels en straten

De schil is opgebouwd uit concentrische brede straten, die singels worden genoemd. Deze singels zijn veel breder en groener dan de middeleeuwse straten, in het noordelijke deel (zoals het Bolwerk) zelfs met een parkstrook in het midden. De radialen van de middeleeuwse kern lopen door de negentiende eeuwse schil verder naar buiten toe. Enkele hiervan (Stationsstraat, Burgemeester van Hasseltstraat en Antwerpsestraat) behoren tot het huidige centrumgebied. Tussen de verlengde radialen liggen nog andere straten. Tezamen met de singels worden zo bouwblokken van verschillende afmetingen gevormd.

Bouwblokken

De woonbebouwing in de negentiende eeuwse schil is in principe volgens het systeem van het gesloten bouwblok gebouwd. Gesloten gevelwanden (waarin eenheid in de uitstraling werd nastreefd) en onderlinge delen werden projectmatig uitgevoerd. Ook grootschalige functies zoals scholen werden in de bouwblokken opgenomen.

Militaire doeleinden en industrie

Het westelijke deel ten noorden en ten zuiden van het Havenkwartier werd veel losser ingevuld. Hier kwamen militaire kazernes, arsenalen en industrie; vrijstaande gebouwen met grote erven en velden. De meeste militaire functies zijn verdwenen en er is woningbouw voor in de plaats gekomen. Een aantal karakteristieke militaire gebouwen is bewaard gebleven: de Blokstallen, het Klein en Groot Arsenaal. Ook de fabriekschoorsteen aan de Rijtuigweg, het fabrieksgebouw De Zeeland, de voormalige suikerfabriek en het IRS zijn bewaard gebleven.